

Hanna Karhu

Miten löytää neula heinäsuovasta ja auttaa muutkin sen jäljille – eli kuinka viitata arkistoaineistoihin?

Kuvittelepa lähdeteos, jossa ei ole sivunumeroita. Tai lähdeteos, jossa ei ole sivunumeroita ja jonka sivutkin ovat irronneet kansista ja menneet sekaisin. Miten viittaisit tällaiseen teokseen? Viittaisitko romaanin katkelmaan kenties seuraavalla tavalla: ”Tanssiaiskohtauksen jälkeen, suurin piirtein teoksen puolivälissä.” Ajatusleikki tuntuu absurdilta, mutta arkistoaineistoja lähteenään käyttävä tutkija joutuu painimaan vastaavanlaisten kysymysten kanssa.

Arkistoaineistoja käyttävän tutkijan unelma on tarkasti luetteloidut aineistot, joihin on olemassa mielekkäät viittausjärjestelmät. Pääsääntöisesti arkistojen ja käsikirjoituskokoelmien tiedonhaku- ja viittausjärjestelmät toimivatkin hyvin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston kirjeiden signumointijärjestelmä on hyvä esimerkki erinomaisesti toimivasta järjestelmästä. Jokainen kirje saa oman tunnistetietonsa, signumin, jonka avulla kirjeeseen voidaan viitata. Tämä on tutkijalle oivallinen apu, sillä kirjekokoelmissa saattaa olla yllättävä määrä päiväämättömiä kirjeitä, joihin viittaaminen ilman signumia olisi hankalaa. Signum auttaa myös kirjeiden keskinäisen järjestyksen määrittämisessä. Vaikka jokaisen arkistoaineistoja lukevan pitäisi periaatteessa säilyttää aineistojen alkuperäinen järjestys, miten tämän järjestyksen säilymisestä voi olla varma, jos kirjeillä ei ole tunnistetietoja, joiden avulla niiden paikka kokonaisuudessa voidaan määrittellä? Aikoinaan SKS:n kirjallisuusarkiston harjoittelijana kirjeitä ranne hellänä signumoidessa mietin toisinaan, onko työssä mitään järkeä. Nyt uskallan sanoa varmasti, että on!

Suuria ongelmia luetteloinnin ja siten myös viittausjärjestelmien kanssa on puolestaan edessä, jos henkilöarkistot ovat laajoja ja ne koostuvat heterogeenisistä aineistoista, jotka sijoittuvat samoilta liuskoille. Tällaisia aineistoja esiintyy runsaasti esimerkiksi tutkimassani Otto Mannisen (1872–1950) arkistossa (SKS:n kirjallisuusarkisto), jonka viimeisimpiä luovutuksia olen järjestänyt. Manninen on kirjoittanut runosäkeitään erilaisten käännöskäsikirjoitusten kääntöpuolille, opiskeluaikaisten vihkojen sivuille luentomuistiinpanojen joukkoon, papereille, jotka sisältävät myös suomennoksia, piirustuksia, muistiinpanoja, kirjeluonnoksia ja niin edelleen.

Tutkin *Säkeitä*-kokoelmien (1. laitokset 1905 ja 1910) runojen syntyprosesseja. Useat runojen luonnoksista sisältyvät 275 liuskaa käsittävään arkistokokonaisuuteen B1046. Vaikka minulla oli apunani Mannis-tutkija Pentti Lylyn yksityiskohtaiset muis-

tiinpanot niistä *Säkeiden* käsikirjoituksista, jotka sisältyvät tähän arkistoyksikköön, luonnosten löytäminen vei aikaa. Kun olin vihdoinkin paikallistanut *Säkeiden* runoihin liittyvät aineistot, olin taas uuden haasteen äärellä. Miten ihmeessä löytäisin liuskat uudestaan paperien joukosta? Päädyin erottamaan *Säkeiden* luonnoksia sisältävät liuskat valkoisilla vaippalehdillä muusta aineistosta. Merkitsin vaippalehden päälle myös aina, minkä runon luonnoksesta oli kysymys. Luulin voivani huoahata helpotuksesta ja siirtyä varsinaiseen tekstianalyysiin. Tajusin kuitenkin, että vielä olisi ratkaistava kysymys viittaamisesta. Tähän kokonaisuuteen, joka sisältää lehtiä saman verran kuin keskiverto romaani, voi siis viitata ainoastaan yhdellä signumilla B1046. Jos joku haluaa tutkia *Säkeiden* käsikirjoituksia uudestaan tai arvioida tutkimustuloksiani ja tulkintojani, hänen täytyy siis plärätä koko käsikirjoitusnivaska uudelleen läpi. Tämä on aikaa vievää ja kuluttaa hauraita aineistoja.

Arkistoaineistoja tutkivien tutkijoiden ja tekstikriittisten laitosten toimittamisen edun mukaista olisi, että arkistoaineistoihin voisi viitata liuskan tarkkuudella. Miten se olisi toteutettavissa? Voitaisiinko jokaiselle liuskalle antaa oma tunnistetietonsa, samaan tapaan kuin kirjeet signumoidaan? Vaikka tämä olisi periaatteessa mahdollista, se olisi varmaan arkistoille täyttä utopiaa. Millä resursseilla valtava työ toteutettaisiin? Voisiko kenties yksittäinen tutkija tehdä signumointityön, jos hänen projektinsa sitä vaatii?

Yksi ratkaisu tarkkojen tunnistetietojen ongelmaan voisi olla digitointi. SKS:n työstämä Aleksis Kiven digitaalinen arkisto verkkojulkaisussa *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa* (<http://www.finlit.fi/kivi/>) sisältää kuvat kaikista Kiven säilyneistä käsikirjoituksista. Jokaiseen käsikirjoitukseen voi viitata näin ollen kuvan tunnistetiedon avulla. Tämäkin malli on haasteellinen, sillä viite kohdistuu digiaineistoissa nimenomaan kuvaan eikä aineistoon itseensä. Mitä jos kuvien tunnistetiedot muuttuvat? *Tiet lähteisiin* -julkaisussa tarjotaan tähän ongelmaan ratkaisu: ”Sähköisessä muodossa olevaan lähteeseen viitattaessa on mainittava tavanomaisten tietojen lisäksi myös dokumentin URL-osoite sekä päivämäärä, jolloin dokumenttia on käytetty.” Ongelmalista digitoinnin kannalta on kuitenkin se, että vastaavanlaiset digitointihankkeet ovat luultavimmin mahdollisia ainoastaan klassikoiksi laskettavien kirjailijoiden aineistoille.

Arkistojen revisiointi eli niiden uudelleen järjestäminen ja kuvailujen tarkentaminen on tärkeä edellytys aineistojen käytettävyydelle. Arkistojen järjestämisen logiikka ja käytänteet ovat aikaan sidonnaisia ja siksi järjestämisen tapoja tuleekin aika ajoin katsoa uusin silmin. Revisiointi tekee tutkimukselle kuitenkin karhunpalveluksen, jos sen yhteydessä vanhat tunnistetiedot katoavat. Luotettavuuden tulisi olla tunnistetietojen tärkeä ellei tärkein ominaisuus. Jos arkistoyksikölle on annettu jonain tietynä aikana määrätty signum, tästä signumista olisi pidettävä kiinni, tai signumia muutettaessa dokumentoitava tehty muutos tarkasti. Näin on toimittu esimerkiksi Kiven digitaalisen arkiston arkistoluettelossa.

Jos arkistoon tullaan etsimään aineistoja vanhan tunnistetiedon avulla ja se on hävinnyt luettelosta tai tietokannasta, aineiston uudelleen löytäminen voi viedä tolkuttomasti aikaa. Pahimmassa tapauksessa aineisto ei löydy enää koskaan. Vaara vaanii nimenomaan fragmentaaristen aineistojen kohdalla, kuten tutkimieni *Säkeiden* runokäsikirjoitusten tapauksessa. Romaanien käsikirjoitukset ovat useimmiten selkeämpiä kokonaisuuksia jo lähtökohtaisesti ja löytyvät luetteloista varsin kätevästi. Jos joku lähtee puolestaan toivioletkelle päästäkseen Mannisen ”Sodomasta”-runon alkukahmotelman äärelle, tie on kivisempi.

Arkistoaineistoilla on tekstuaalitieteissä tärkeä rooli muun muassa teosten syntyprosessien ja tekstuaalisen historian osoittajana. Erilaisia arkistoaineistoja hyödyntäviä tutkimushankkeita on käynnissä ja uusia viritteillä. Viittausjärjestelmän tarkkuutta ja luotettavuutta voidaan pitää vakavasti otettavan tutkimuksen peruspilareina. Ideaalitilanne olisi, että aineistoissa olisi tarkat tunnistetiedot – ja tutkijat myös käyttäisivät niitä – ja tieto vanhoista signumeista säilytettäisiin luetteloissa. Sekä arkistojen että erilaisten projektien tutkijoiden olisikin syytä ryhtyä yhdessä ideoimaan entistä tarkempaa tunnistejärjestelmää kiehtoville, mutta myös niin haasteellisille aineistoille.